

GYENIS GYULA, HAJDU TAMÁS: *Emberré válás. Az ember biológiai és kulturális evolúciója. Régészet és természettudományok 1.*

(Archaeolingua, Budapest, 2017. ISBN: 978-963-9911-93-2, 270 oldal)

Az emberré válás vagy humán evolúció az a hosszú folyamat, amely során a mai ember, a *Homo sapiens* kialakult az emberfélék, a Hominidák őseiből. Az emberré válás folyamatának kutatása számos tudomány vizsgálati eredményeit ötvözve, multidiszciplináris megközelítésben lehetséges. A fizikai/biológiai antropológia, a primatológia, az embriológia, a régészet, a paleontológia, a pszichológia, az etológia, a nyelvészet és legújabban az archaeogenetika művelőinek kutatásai teszik lehetővé a hosszú, bonyolult, sok kihívást jelentő, és sokszor ködbe vesző folyamatnak a megértését.

Az emberré válás folyamatáról Lipták Pál 1991-ben kiadott „Embertan és ember származásán” című tankönyvéből és Gyenis Gyula 2001-ben megjelent „Humánbiológia – A Hominidák evolúciója” című munkájából nyerhetek ismereteket a hallgatók és a szakemberek.

Az elmúlt 30 évben napvilágra került nagy mennyiségű új leletanyag, az új kutatási módszerek alkalmazása adta lehetőségek és a paleogenetika tudományának megszületése új távlatokat nyitott az ember és közvetlen rokonainak, elődeinek megjelenése, elterjedése és evolúciója megértésében. Az örökítőanyag vizsgálatával lehetőség nyílt az emberfélék származási kapcsolatainak felderítésére, a modern ember elterjedésének megismerésére. A leletek új módszerekkel való elemzése forradalmasította az ember evolúciójának kutatását. Új leletek kerültek elő, új eredmények születtek, a régi elméletek helyett újak fogalmazódtak meg. Mindezek lehetővé és szükségessé tették egy új összefoglaló magyar nyelvű monográfia elkészítését.

A kötet első része a recens és fosszilis főemlősökkel (primátákkal) foglalkozó fejezet, amely bemutatja az emberfélék evolúciójának kutatási lehetőségeit, a hominidák evolúciójának szakaszait, a primáták sajátos jellegeit, élőhelyeit, elterjedésüket, mozgásformáikat. Kitér eszközhasználatukra és kommunikációjukra. Ezt követően leírja a primátákkal kapcsolatos korai ismereteket, rendszerezésük történetét, mai hagyományos, morfológiai alapú és molekuláris biológiai osztályozását is. Ez a szakasz taglalja a fosszilizáció jelenségét, a kormeghatározó módszereket, a molekuláris órát és a földtörténeti időket. A fejezet részletesen bemutatja a primáták evolúcióját. A következő részben megismerhetjük a Hominidae családot. A *Preanthropus*, az *Archanthropus* és a *Palaeanthropus* fázis képviselőit a *Neanthropus* fázis leleteinek ismertetése, csoportosítása követi.

A biológiai és a kulturális evolúció összefüggéseit taglaló fejezet többek között a nemi dimorfizmust, a növekedés és fejlődést, a két lábon járást, a táplálékszerzést és a táplálékforrásokat, a kőszközközetet, az agy evolúcióját, a lakóhelyet, a tűz szerepét, a lakóhelyet, a ruházatot ismerteti. Kitér a nyelv és a hitvilág (kannibalizmus, a temetkezés és a művészet) kérdéseire.

A kötet utolsó előtti fejezete a *Homo sapiens* biodiverzitásával (benne az emberi rasszokkal kapcsolatos vitákkal és a mai ember földrajzi változataival) foglalkozik. Ezt követi a neolitikizáció, a mezőgazdasági termelés kezdeteinek, kialakulásának kérdésköre.

A Zárszó ismerteti az *American Journal of Physical Anthropology* folyóirat 1996-ban megjelentetett állásfoglalását a rasszok biológiai aspektusairól.

A könyvet gazdag irodalomjegyzék zárja le, az egyszerűbb használat érdekében fejezetenként megadva a felhasznált nyomtatott és elektronikus forrásokat.

A kötet gazdagon és szépen illusztrált, 113 képet és 28 ábrát tartalmaz. A könnyebb tanulást segítő nem csak a lelőhelyekről, leletekről, vagy leletmátsolatokról készült ábrákat, képeket, hanem az emberelődök koponyamaradványai alapján készített számos arcreekonstrukciót is bemutat. A szerzők alaposágát jellemzi a felhasznált képek és ábrák forrásainak felsorolása. A borító igényes és figyelemfelkeltő.

A kötetet Mester Zsolt, az ELTE Ős- és Koratörténeti Régészeti Tanszékének munkatársa lektorálta. A mű megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Oktatási és Képzési Tanácsa, valamint a Magyar Természettudományi Múzeum támogatta.

Az új tudományos eredményeket szakszerűen összefoglaló mű az egyetemi képzésben kiváló tankönyvként, a különböző szakterületek kutatói számára kézikönyvként szolgál. A fajunk kialakulása iránt érdeklődő olvasót magas színvonalú tudományos ismeretterjesztő munkaként vezeti be az emberré válás kutatásába, annak módszereibe, a különféle tudományos elméletekbe és vitákba.

A szerzők, Gyenis Gyula professzor és Hajdu Tamás adjunktus az Eötvös Loránd Tudományegyetem Embertani Tanszékének tanárai és kutatói. Oktatói tapasztalataikat gyümölcsöztetve jöhetett létre a szép megjelenésű, igényes, minden szempontból értékes monográfia.

Az Archaeolingua Kiadó „Régészet és természettudományok” címmel indult új könyvsorozata első köteteként megjelent munka számos tudományterület eredményeit mutatja be. Az embertan, a régészet, a humángenetika, a geológia, a különböző természettudományos kormeghatározási módszerek alkalmazásával követhetjük az evolúciós utazást, és megismerhetjük a legújabb elképzeléseket arról, hogy mikor, hol és hogyan alakult ki a mai ember.

Pap Ildikó és Szikossy Ildikó

TARTALOM – CONTENTS

Eredeti közlemények – Original papers

NÉMETH E., CSÁKY V., SZÉKELY G., BERNERT ZS., FEHÉR T.: Új filogenetikai mértékek és alkalmazásuk – Új nézőpontok a magyarok korai története kapcsán – *New phylogenetical measures for characterizing different demographic interactions – A new insight into the early Hungarian history* 3

PAP I., PÁLFI GY., MOLNÁR E., KARLINGER K., K. KOVÁCS B., KOROM CS., SCHULTZ, M., SCHMIDT-SCHULTZ, H. T., SPIGELMAN, M., DONOGHUE, H. D., KUSTÁR Á., SZIKOSSY I.: A tuberkulózis előfordulása egy XVIII. századi váci családban – *Tuberculosis cases in a Hungarian family, 18th century, Vác, Hungary* 37

PÁPAI J., TRÓZNAI ZS., NÉGELE Z.: Szomatotípus dominancia és szexuális érés – *Somatotype dominance and sexual maturation* 49

ZSÁKAI A., FEHÉR V. P., ANNÁR D., BODZSÁR É.: A gyermek- és serdülőkori kövérség meghatározásának testzsírosság mutatóira épülő, új hazai határértékei – *New Hungarian cut-off values of childhood obesity based on body fatness indicators* 63

Módszertani irányelvek – Methodology

PAP I., HAJDU T., ANDERS A., DANI J., KULCSÁR G., RÉVÉSZ L., MENDE B., MOLNÁR E., PÁLFI GY.: Antropológiai-régészeti együttműködés a biológiai antropológiai maradványok roncsolásos mintavételének szabályozására – *Anthropological-archaeological cooperation for policy to handle requests for destructive/invasive sampling of biological anthropological remains* 75

PhD tézisek – PhD theses

BALÁZS J.: Komplementer morfológiai és kémiai antropológiai vizsgálatok régi emberi maradványokon – *Investigations of ancient human remains using complementary methods in morphology and chemical anthropology* 81

NEPARÁCZKI E.: Honfoglalók származásának és rokonsági viszonyainak vizsgálata archaeogenetikai módszerekkel – *Archeogenetic analysis of the origin and genetic relations of the Hungarian conquerors* 91

PÓSA A.: A *Mycobacterium tuberculosis* komplex archaikus DNS kimutatása humán csontvázmaradványokon – *Mycobacterium tuberculosis complex ancient DNA demonstration from human bone remains* 97

Köszöntések – Salutations

BOARD OF THE EUROPEAN ANTHROPOLOGICAL ASSOCIATION: <i>Birthday salutation to Prof. Éva Bodzsár</i>	109
FARKAS L.GY.: Bodzsár Éva köszöntése – <i>Salutation to Prof. Éva Bodzsár</i>	110
FARKAS L.GY.: Dezső Gyula köszöntése – <i>Salutation to Dr. Gyula Dezső</i>	111
FARKAS L.GY.: Éry Kinga köszöntése – <i>Salutation to Dr. Kinga Éry</i>	113
MOLNÁR E., PÁLFI GY., PAP I.: Farkas L. Gyula köszöntése – <i>Salutation to Prof. Gyula L. Farkas</i>	115
Hírek – News	117
Könyvismertetés – Book review	121

